

LA DOLÇAINA I EL TABALET AL MOCADOR 25 ANYS DE MUSICA TRADICIONAL VALENCIANA.

Al voltant dels 25 anys de la creació de la Falla Penya El Mocador, se'ns presenta l'oportunitat de formar part, amb gran orgull i satisfacció, d'una celebració molt especial tant per a la nostra cultura popular valenciana, tan ben representada per aquesta associació saguntina, com per a la nostra música més autòctona i popular: la dolçaina i el tabalet.

La Falla Penya el Mocador, té una molt estreta relació amb la recuperació i popularització d'aquests instruments tan tradicionals, a Sagunt. Fa vint-i-cinc anys, coincidint amb el moment d'inici de la revitalització del tabalet i la dolçaina, al Camp de Morvedre tan sols hi havia presència del instruments a algun acte molt esporàdic i sobre tot, a la memòria dels més majors. Tot açò, malgrat la gran tradició dolçainera que sempre ha caracteritzat al Camp de Morvedre. Parlar, doncs, de la Falla Penya El Mocador, és parlar de l'història de la dolçaina a Sagunt.

Es per açò, que he volgut afegir a aquest acte commemoratiu, un repàs del que és i ha sigut la dolçaina i tabalet a la nostra comarca i a la nostra ciutat. El treball està dividit en tres parts: una primera de generalitats sobre els instruments; seguirà un resum de l'història dels dolçainers al Camp de Morvedre; i per últim, un repàs als 25 anys de dolçainers a la Falla Penya El Mocador.

- **LA DOLÇAINA I EL TABALET.**

La dolçaina és un instrument de vent, de tub cònic de fusta que utilitza canya de doble llengüeta i forma part de la família dels oboès. Està proveïda d'una sèrie de forats que es tapen amb els dits. El domini de l'afinació es basa en combinacions de posicions sobre els 8 forats, en canvis de la pressió d'aires i a l'embocadura.

Les parts de què es compon la dolçaina són:

- La *pipa* o *canya*. Construïda de canya de manera artesana. Són dos pales planes independents lligades per la part posterior, i que al lligar-les al tudell fa aparèixer un espai interior. Té un so molt agut, i juntament amb el tudell són els elements principals per a tocar la dolçaina.
- El *tudell*. És un tub cònic metàl·lic que servei de connexió entre la canya i la dolçaina propiament dita. També antigament s'ha fabricat de fusta i suro, fins i tot hi ha hagut experiències amb el plàstic actualment.
- La *dolçaina*, propiament dita. Consta de tres parts, si bé es tota una peça de fusta: el *gobelet*, on es col·loca el tudell; el *cos*, on estan els forats per tocar; i la *campana*, per on s'amplifica el so.

La dolçaina ha de ser d'una fusta compacta, resistent i amb molt de pes. Entre les fustes més utilitzades sempre s'ha nomenat la de garrofera borda com a molt especial per a dolçaina; però actualment s'utilitzen: pal sant, banús, ginjoler, bubinga, olivera, faig, cirerer i d'altres.

Es troben dolçaines de distintes afinacions, essent les més comunes les de Sol i Fa.

L'orige de la dolçaina cal buscar-lo en els oboés, per tant, es l'història d'aquestos, la que ens valdrà per al nostre instrument.

Els antecedents son molt antics, ja que els instruments de llengüeta doble, ja eren coneguts a l'antic Egipte, Grècia i Roma. També, històricament, ha estat present als països orientals com l'Índia, Pèrsia, Etrúria, Palestina i en general, en tot el món islàmic. És aquest, el que és creu va introduir l'instrument a la península ibèrica, pel nord d'Àfrica. Altres autors creuen que arribà a través de la cultura greco-romana, i altres, que procedeix de la cultura centreuropea.

El que si es clar que actualment es troben instruments de llengüeta doble tradicionals germans de la dolçaina en practicament tot Europa i tots els països mediterranis: *bombarda*, en la Bretanya; *graile*, a Occitània; *piffero* en el nord d'Itàlia; *launeddas* en Cerdenya; *surna* o *surla* a Turquia, Bulgària, Grècia, Albània, Macedònia i altres països balcànics; *halil* a Palestina; *zuqra* a Tunísia; *gaita* o *bendir* a Marroc i Algèria; i tots aquells on es troben també les cornamuses, instrument molt semblant evolucionat i que es troba a tota l'Europa.

A la península (a més de trobar cornamuses com el *sac de gemecs*, a Catalunya i Balears; la *gaita de boto* a Aragó; i les gaites castellanques, asturianes i galegues) trobem instruments germans com la *dulzaina castellana*, la *gaita aragonesa* i navarra, la *gralla catalana* i d'altres. A la nostra terra la trobem amb distintos noms: *gaita*, *dolçaina*, *xirimita* i *pita*, a banda dels localismes.

Del tabal o tabalet direm que és un instrument indispensable per a la dolçaina. És un instrument de percussió, per tant és l'encarregat de portar la cadència rítmica necessària per al toc musical de la dolçaina. A pesar de ser considerat socialment, de menor importància que la dolçaina, el seu paper en la formació musical tradicional, es tan important com l'altre.

Dir que es un tambor amb un cos central de fusta i dos parxes: el de batre o *batidor* i el *bordoner*, per suportar damunt d'ell els bordons que li donen el so característic. Antigament, els parxes eren de pell de cabra, però actualment son de plàstic. Complement del tabalet son les *baquetes* o palets, que s'utilitzen per a colpejar a ritme el parxe batidor.

• HISTÒRIA DELS DOLÇAINERS I TABALETERS AL CAMP DE MORVEDRE.

La dolçaina al Camp de Morvedre sempre hi ha estat representada a les nostres manifestacions festives, al menys en part d'elles i en alguns pobles. Es tenen referències bibliogràfiques de l'utilització de dolçainers a la comarca des dels segles XVII i XVIII en manifestacions com moixerangues, danses de "toqueados", processons, Ball de Torrent i Balls de plaça.

Concretament, i com a prova d'açó, a Canet d'En Berenguer, el dolçainer no ha perdut mai el seu lloc a la festa, en la qual ha hagut d'interpretar dianes, passacarrers, ball de plaça, processó i, fins fa uns anys, les vaques al carrer. Ara ho fa la xaranga. Per Canet ha passat el Tio Monero de les Valls durant quasi tota la seua trajectòria com a

dolçainer fins als anys 60, quan deixà de tocar; va ésser Pasqual Juan, Pasqualet de Vila-real, en actiu encara, el dolçainer a Canet durant 15 anys consecutius. En la interpretació del Ball de Plaça mitjançant la Secció Femenina, també es va veure relacionat al poble Joan Blasco. Després de Pasqualet va ésser Guillermo Camarelles de Faura, uns quants anys i ara som els germans Caballer de Sagunt els que venim seguint la tradició des de fa 20 anys. És indubtable, doncs l'estreta vinculació del dolçainer amb aquest poble.

A la resta de la comarca, caldria col·locar en segon lloc en la utilització actual de la dolçaina a les festes, Les Valls, Petrés, Gilet, Sagunt i Port, éssent les processons les manifestacions que tradicionalment encara requereixen els serveis dels dolçainers en la majoria dels seus casos. També es corrent veure la dolçaina i el tabal o xarangues en replegues i altres passacarrers, no considerant-se exclusius per a dolçainers, ja que se solen realitzar molt esporàdicament.

Per descomptat, a les poblacions on existeixen agrupacions folklòriques és corrent veure l'acompanyament de la dolçaina i tabal en les danses. És el cas de Sagunt, Faura, Benifairó, Alfara, Canet i Port de Sagunt. No podem oblidar les Nits d'Albaes que per sort encara es desenrotllen amb certa freqüència als pobles de la nostra comarca, sobretot pel que fa a les Valls, on l'afició al Cant d'estil està ben demostrada.

Per a repassar els dolçainers comarcals, caldria diferenciar tres zones responenent a les tres subcomarques en les que es divideix el Camp de Morvedre. Una primera zona que agafe Sagunt, Port i Canet; les altres dos serien Les Valls i La Baronia.

A pesar dels comentaris anteriors sobre la dolçaina actualment, a Canet d'En Berenguer no ens han aparegut referències de dolçainers nascuts al poble, però funciona des de fa tres anys una escola municipal de dolçaina i tabalet dirigida pel meu germà Paco. A Sagunt, ens han parlat de dos dolçainers: **El Tio Boix**, segons les referències de Ricardo Almenar, besnét, que conserva la seua dolçaina i que vindria a situar-lo cronològicament a la segona meitat del segle XIX; i **Antonio Huerta Ferruses**, segons Antonio Huerta Huerta que estaria en actiu a principis del segle XX.

Actualment, a Sagunt som els germans **Francesc, Eduard i David Caballer** els que des de principis dels 80 hem tornat a fer sonar els instruments a Sagunt. Posteriorment, hi ha hagut distints intents d'establir una Escola de Dolçaina, sense èxit. Des de fa uns anys, toca també la dolçaina **Enric Cuenca**, del Port de Sagunt, acompanyat per **Pablo Pérez**, també de Sagunt.

A les Valls hem tingut referències per banda dels familiars de dolçainers en: Benifairó, Quart i Faura. A Benifairó tenim referències d'Angeles Pérez, la dona de Micalet el Monero, del que parlarem després, sobre un home molt major, **el tio Gomis**. Sabem que el seu fill intenta seguir la tradició. A Quart de les Valls tenim la referència de la recopilació del Pare Mariano Baixauli (1861-1923) d'un dolçainer del poble, **Pasqual Escobar**.

A Faura tenim de parlar de la família Ocaña i de la família Gaspar "els Moneros". **Lluís Ocaña Vicent** (1865-1950) és la referència més antiga dels dolçainers de Faura. Construïa dolçaines i canyes que assortia als Moneros i a alguna tenda de València. Va ensenyar a fer-les també al seu net Vicent Ocaña Gascón. Tocava la

percussió en la banda del poble i la dolçaina. Mes tard ensenya al seu fill **Vicent Ocaña Navarro** (1909-1984) a tocar el tabal. Quan va aprendre Vicent Ocaña, son pare tocava la dolçaina amb Vicent Gaspar Nadal, fent trios, després acompanyà a Miquel Gaspar Sanchis. El seu fill Vicent Ocaña Gascón guarda el seu tabal. També tocava en la banda la trompeta i la caixa.

Vicent Gaspar Nadal (1884-1929) tocava, com hem dit abans, amb Lluís i Vicent Ocaña. També era músic, tocava el saxo alt. Arribà a ésser Alcalde de Faura en 1922. La seua afició li la passà al seu fill Miquel, al qual li va influir per que fera el Servei Militar en la Banda de Música. **Miguel Gaspar Sanchis** (1907-1977) es va aficionar per mitjà de son pare i del tio lluset. Tocava, a més, el saxo, l'oboe i l'acordió. Va compondre poc, si bé, sempre estava tocant peces noves de les que anava recopilant, com per exemple de la seua relació amb Pere Alonso d'Algimia, segons ens ha comptat el seu nebot Octavio Gaspar. Es el que més bons records ha deixat del seu bon fer, sobretot a Quartell i Canet, on era molt volgut. Sobretot, tocava a la Plana i Camp de Morvedre, si bé va arribar una volta a la Font de la Figuera, quan les danses eren interpretades amb dolçaina i tabal. Tabaleters de Miguel Gaspar foren entre d'altres el seu nebot Octavio Gaspar, Ramón "el Galindo" de Benifairó, Vicent Ocaña, Micalet "el Palomo" i "Pixolo" de Quartell.

La dolçaina a les Valls, a l'actualitat, està representada per **Guillermo Camarelles**, de Faura, i resident a València. Guillermo ha dirigit varies escoles de dolçaina, destacant l'escola municipal que muntà a Sagunt, a principis dels 90.

La tercera zona que anem a distingir a la nostra comarca està inclosa en la seua totalitat a la Baronia. És Algimia d'Alfara, Estivella i Torres Torres, els llocs on ens han arribat referències de dolçainers nascuts al poble.

Pedro Alonso Sella (1880-1963) d'Algimia d'Alfara, començà al món de la dolçaina de mà de Vicente Montoliu Ramos de Tales, al igual que altres dolçainers de l'Horta Nord; i de Liborio Berbis Torres, de Los Leones d'Almedijar, saga de dolçainers que va fer importants aportacions als pobles de la Baronia. Pedro Alonso, Liborio i Amadeo Poyo, formaven una agrupació anomenada Trio Mundial. Era molt corrent que s'enjuntaren tant amb el tio Elies de Foios, com el tio Bruno de Massamagrell, com amb el mestre el tio Tales. Va ésser sense dubte el dolçainer amb més projecció i professionalització fora de la comarca i un dels més importants de l'època.

Amadeo Poyo Andreu (1914-1985) d'Algimia d'alfara, va ésser introduït al tabal pel tio Pere Sella (Pedro Alonso). Quan es va retirar el tio Pere, a principis dels anys 60, començà a tocar la dolçaina al temps que ensenyava al seu fill Amadeo Poyo Alabadí, a tocar el tabal. El seu fill guarda partitures, instruments i records, tant de son pare com del Tio Pere.

A Estivella, va nàixer **Salvador Gamón Ferrer** (1904-1985), el tio "Manxo". Tocava d'oida i de manera aficionada, pot ser que començara amb l'ajut del Monero, del qual li podia haver comprat lla dolçaina i canyes, segons referències. Solia tocar a Estivella, Torres Torres i Algimia, on canvià la seua residència des que es va casar.

L'última referència que farem es la de **Joan Blasco Ribera**, nascut a Torres Torres en 1928, població de la qual era sa mare, però la seua vinculació a la dolçaina i

tabalet es va produir a València on resideix. Començà a tocar el tabal i més tard la dolçaina de mà dels dolçainers Carmelo Greses, de Benimaclet, i José Sanfeliu de València, el seu mestre. És el dolçainer que més altes cotes ha arribat amb la dolçaina en aquest segle i ha seguit molt important la seua tasca en la recuperació i didàctica dels instruments a les comarques centrals de València.

- **DOLÇAINERS DE LA FALLA PENYA EL MOCADOR DE SAGUNT.**

Des dels seus inicis, la confiança de la Falla Penya El Mocador amb els nostres instruments va ésser el referent dins el món faller de la nostra localitat. Així, quan a Sagunt ja feia molts anys que no hi havia ningú dolçainer, l'iniciativa de la Falla de promoure aquests instruments, es va imposar a les dificultats de trobar els músics. És quan van requerir dolçainers i tabaletes de gran renom com el mestre **Joan Blasco**, que va iniciar aquesta etapa continuada de suport als instruments.

De Joan Blasco ja hem comentat abans dades relatives als seus inicis i origen. En aquell moment era Dolçainer Major i mestre de l'Escola Municipal de dolçaina de València de la qual fou el promotor i fundador a meitat dels anys 70, després de la d'Algemesí. Aquestes dos serien el principi d'una gran proliferació d'escoles al llarg de la nostra geografia valenciana. Quasi totes les ciutats i pobles més importants tenen la seua escola de dolçaina i tabalet.

Fruit de l'escola municipal de València, tenim ara una sèrie de mestres i grans dolçainers, com són **Marcial de Xiva** i **Josemi Sánchez** de València, els dos molt coneguts i encara en actiu, i en el seu màxim nivell. Els dos vingueren uns quants anys a la Falla Penya el Mocador rellevant a Joan Blasco. Tenen una forma de tocar molt diferenciada de la de l'estàndard de la majoria d'escoles actuals i un estil propi.

Marcial és un dolçainer de carrer, molt festiu i improvisador, que acompanya tant cercaviles com processons o nits d'albaes per les quals destaca. En aquella època de principi dels 80, va vindre moltes voltes a fer nits d'albaes a Sagunt, acompanyant a Bahilo i Flores, cantadors molt coneguts de El Puig.

Josemi, a banda de gran dolçainer, molt conegut dins i fora de la nostra comunitat, és un músic polifacètic. A l'actualitat, a més de mestre de nombroses escoles de dolçaina i tabal, també toca l'acordió diatònic als Sonadors de la Guaita, grup folk que ell mateix lidera. També ha fet i fa nombroses col·laboracions en altres grups folk i gravacions, destacant la que fa habitualment al conegut grup Al Tall. També, és dedica a provar i triar canyes de dolçaina del constructor Claramunt, abans de comercialitzar-les. És, per tant, un dels pocs professionals de la música tradicional valenciana.

Al casal de la falla, també hi ha constància que **Guillermo Camarelles**, també participà en alguns actes fallers quan els **germans Caballer** encara no teníem relació amb la falla. Aquesta relació va vindre de mà de la falla i l'amic Marcial, quan van conèixer que hi havien dolçainers a Sagunt.

Com la nostra trajectòria, sempre ha tingut com a acompanyant a la Falla El Mocador, farem ara un repàs del que ha seguit la dolçaina per a nosaltres, que es el mateix que per a la Falla i per a Sagunt.

Per a fer un poc d'història dels Caballer i la dolçaina, cal remuntar-se a l'any 1980, quan Paco era membre d'una falla alternativa que es plantava a finals dels 70 a Sagunt, la Falla d'El Lloc. Allí va conèixer la dolçaina de mà dels grups folk del moment, i dels dolçainers d'Algemesí amb els quals tenia relació quan venien a tocar el dia de la presentació i les albaes. Aquells dolçainers eren Ramón Garcia, Vicent Borràs “faenes” i Xavier Richart, actual mestre de dolçaina del conservatori municipal de València, en aquell moment ex alumnes de la primera escola de dolçaina de Joan Blasco.

Paral·lelament, Eduard es va apuntar a un curset de dolçaina, com activitat extra en l'Institut de Batxillerat “Clot del Moro” de mà de Vicent Soriano, músic de Quartell amb inquietuds per aprendre i ensenyar al mateix temps aquest instrument. Eduard es comprà una dolçaina que no va poder fer sonar.

El que sí la va fer sonar i a més aprofità els seus estudis musicals de clarinet va ésser Paco, coincidint amb la creació del grup folk saguntí “Botó”, i del grup de danses de Morvedre a l'any 1981. De manera autodidacta va començar a tocar acompanyant-se al tabal per Toni Porcar de Castelló (que treballava en Correus a Sagunt) i posteriorment, en el mateix any, per Eduard (també autodidacta).

L'any 1981 es posaren en contacte amb nosaltres l'associació de veïns de Santa Anna per fer un curset de dolçaina i tabalet que durà uns anys. En ell pogueren fer els seus inicis persones molt interessades amb la dolçaina i tabal, alguns d'ells relacionats amb la Falla La Vila, com Pepe “el Blanco” i el seu fill Sergi, a més de “el canari”, Cadalàs, Camarelles, i d'altres. Però sobre tot, els tabaleters **Lluís Monreal** i el nostre germà **David**, que després a l'any 1984 ens acompanyaren en la Falla El Mocador, encetant així, la nostra etapa dolçainera a la Falla.

Amb l'escola de l'associació de veïns, poguerem fer despertades per al 9 d'octubre per a l'Ajuntament de Sagunt, i acudirérem al primer aplec de dolçainers i tabaleters a Puçol l'any 1982. A més, un any participarem a alguns actes fallers amb la falla La Vila de sagunt.

Varem fer l'acompanyament musical d'un espectacle de carrer amb el grup Cercle de Teatre de Sagunt, premiat per la Diputació de València en 1982 titolat “Temps de festa”, amb el que realitzarem varies actuacions dins i fora de la nostra comunitat.

Va ésser l'any 1984 quan començarem a acompanyar a la **Falla Penya El Mocador**, fins ara ininterrompudament. Al principi érem els quatre abans esmentats, fins que deixà de tocar Lluís Monreal, i es quedarem els tres germans Paco, Eduard i David Caballer.

Prompte, començarem a fer les processons de Sagunt, i altres festes de Sagunt i comarca com es el cas de Canet, a més d'acompanyar danses als grups de Alfara, Quartell, Algimia, Faura, Benavites, Sagunt, i d'altres pobles de la comarca.

Viatjarem a Cecina per tocar a una fira coincidint amb la Targa i acompanyant a la representació municipal. Contactarem amb Vicente Fas, dolçainer de La Vall d'Uixó, amb el que tocarem durant molts anys després, en Artana i La Vall d'Uixó. Contactarem

i estudiarem tot l'entorn familiar i arxiu de Micalet “el Monero”, dolçainer de Faura, del qual encara ens queda feina pendent. També participarem a les gravacions de la fonoteca de materials de la Conselleria de Cultura.

L'any 1990 participarem al més exitós i important aplec de dolçainers i tabaleters valencià, celebrat a Petrer (Valls del Vinalopó). Aquest aplec ens va servir per tal de donar-se a conèixer fora de la comarca, ja que molta gent del món de la dolçaina no ens coneixia (eixe fou el cas de Joan Blasco). També participarem a 4 aplecs a Tales Castelló i Muro.

L'any 1993 i baix l'organització del Col·lectiu “la Canya”, amb els quals sempre col·laborarem, es celebrà la I jornada al voltant de la dolçaina a la Casa de Cultura Capellà Pallarés de Caixa Sagunt. Ací realitzarem la xerrada-concert “Els dolçainers al Camp de Morvedre”. Aquesta Xerrada també va ésser realitzada a la 1ª Trobada de dolçainers del Camp de Morvedre, a la que també participarem amb grups d'Aragó, Alacant i Catalunya, els dies 25 i 26 de juny de 1999.

També participarem a la gravació del segon disc del grup “La Abuela Santa Ana” de Santa Ana (Albacete). Hem gravat recentment per a una antologia de la dolçaina que està realitzant l'Institut Valencià de la Música.

Actualment, Paco dirigeix desde el 2001 l'escola municipal de Canet, on també està aprenent a tocar la dolçaina el nostre germà **Josep María**. Ell era l'únic germà no vinculat a este món de la música tradicional, però debutà l'any passat a la dansa a Sagunt i a la cercavila del dia 9 d'octubre.

Durant tot eixe temps, hem acompanyat tot tipus d'actes festius al llarg de la nostra comarca i tot el territori valencià, acompanyant cercaviles, dianes, danses, albaes, processons, concerts, ...i esperem que açò ens dure molts anys més. Tot gràcies a festers, ajuntaments i entitats, que des del seu inici sempre han donat suport a aquestos instruments autòctons tan nostres.

Eixe es el cas de la **Falla Peña el Mocador**. Amb ells, a més de viure moltes vivències i de conèixer moltes persones interessants (alguns que estan i d'altres que sols ens han deixat físicament), hem pogut desenrotllar el nostre propi estil, durant els 20 anys que hem compartit.

Es per tant, que l'història dels germans Caballer i la de La Falla Peña El Mocador, sempre han anat de la maneta. La Falla sempre estarà amb nosaltres i en el nostre record. Felicitats, amics, i molts anys més.

Eduard Caballer.

Sagunt, desembre de 2003.

• **BIBLIOGRAFÍA CONSULTADA**

- Metode de dolçaina. Xavier Ahuir. Conselleria de Cultura.1989.
- La dolçaina: un instrument d'ahir, ... i d'avui. Paloma Mora. Ajuntament de Vila Real. 2002.
- Instruments germans. Els instruments de llengüeta doble als països de la Mediterrànea. Ferran Navarro.Revista del Aplec de dolçainers i tabaleters de Petrer. 1990.
- Arxiu imprés del Col·lectiu “La Canya”.